

G. JŪRKŪNAITĖ

TIKSLINGOS ŽMONIŲ VEIKLOS OBJEKTYVUS BŪTINUMAS IR LAISVĖ

Iki marksizmo visuomenės teorijos paprastai buvo aprašomojo bei vertinamojo pobūdžio. Jos rėmėsi idealistiniu principu, pagal kurį istorijos procesas buvo laikomas sąmoningos žmonių veiklos funkcija, t. y. žmonių sąmonės (valios) rezultatu. Tuometinės filosofinio materializmo kryptys šiuo atžvilgiu taip pat nesudarė išimties.

Sparčios gamtos mokslų pažangos įtakoje buvo bandoma visuomenei taikyti gamtotyros principus: į visuomenę buvo žiūrima kaip į paprastą gamtinės visumos elementą, žmonės buvo laikomi visiškai pajungtais gamtiniam būtinumui. Naujųjų laikų mechanistinis determinizmas, laikęs visuomenę didžiuliu mechanizmu, kurio visos dalys ir elementai vienareikšmiškai determinuoti, iš principo atmetė laisvos valios galimybę. Holbachas, Helvecijus žmogų traktavo tik kaip gyvūnijos narį, kaip judančią materiją. „Jie nemėgino žmogaus istorijos aiškinti savo požiūriu, o jei ir mėgino (Helvecijus), tai jų mėginimai baigėsi nepasisekimu. Bet žmogus tampa „subjektu“ tik istorijoje, nes tik joje išsivysto jo *savimonė*. Apsiriboti žmogaus, kaip gyvūnijos nario, traktavimu reiškia apsiriboti jo, kaip „objekto“, traktavimu, išleisti iš akių jo istorinį išsivystymą, jo visuomeninę „praktiką“, konkrečią žmogaus veiklą. Bet išleisti visa tai iš akių reiškia padaryti materializmą „*sausą, niaurų, liūdną*“ (Getė). Maža to, tai reiškia padaryti jį — ir mes jau anksčiau tai parodėme — *fatalistinį*, pasmerkiantį žmogų visiškai nusilenkti akklajai materijai“¹.

Tas akivaizdus faktas, kad žmonės yra sąmoningos būtybės, kad jie veikia pagal savo tikslus ir planus, vertė kelti ir spręsti valios laisvės problemą. Formavosi dualistinės visuomenės teorijos: žmogus, kaip jutinio pasaulio dalis, pajungtas būtinumui, kaip dvasinės veiklos subjektas, jis — laisvas. Anot Spinozos, pažinimas, protas padaro žmogų laisvą.

Žmogus laisvas ir Kantui, bet toks jis yra ne kaip realios istorinės praktikos subjektas, o kaip transcendentinės moralinės valios subjektas.

¹ G. Plechanovas, Dėl klausimo apie vystymąsi monistinės pažiūros į istoriją, V., 1948, p. 182.

Subjektas, kaip jutiminio pasaulio dalis, kaip reiškiny, yra determinuotas, tuo tarpu, kaip esmė, kaip mąstanti būtybė, jis laisvas. Laisvas jis privalo būti dėl to, kad turi atsakyti už savo veiksmus. Tie privalėjimo principai yra pačios autonomiškos ir *savitikslės* laisvos valios principai, bet kartu juos, Kanto požiūriu, reikia traktuoti kaip aukščiausios būtybės (dievo) įsakymus, nes moralinis įstatymas mus įpareigoja galutiniu mūsų siekimu tikslu pripažinti aukščiausią gerį. Vadinasi, net toje sferoje, kur Kantas manė žmogų esant laisvą, šis, pasirodo, besąs „surištas“ tam tikrais privalėjimo saitais.

A. Bergsono manymu, jeigu žmogų nukreipia jo mintys ir jausmai, tai jis pats valdo save, vadinasi, yra laisvas. Bet žmogaus dinamiškumo šaknys, slypinčios religijoje ir moralėje, yra už proto, už gamtos ribų, mistinėse srityse.

Kai objektyvus būtinumas laikomas nepriklausomu nuo žmogaus, bet nulemiančiu jo elgesį, žmogus virsta daiktu, kuris egzistuoja šalia kitų daiktų ir yra valdomas pastovių dėsnių. Kai žmogui priskiriamas sugebėjimas laisvai pasirinkti, laisvai kurti savo istoriją, darosi neaišku, iš kur jis gauna supratimą apie gerį ir blogį, kodėl jis nusprendžia elgtis taip, o ne kitaip. Kadangi galų gale žmogaus valia pajungiama arba moralinių normų, vertybių pasauliui, arba tiesiog kažkokiai iracionaliai esmei, tai nepasiseka paaiškinti jos suverenumo. Tiek vertybių sfera, tiek iracionalusis pasaulis atsiduria virš žmogaus, tampa nuo jo nepriklausomais.

Toks objektyvaus būtinumo ir laisvės priešpastatymas susijęs su stebimąja metodologija, su absoliučiu objekto priešpastatymu subjektui. Žmogus yra subjektas, ir visų pirma mąstymo subjektas. Mąstymas — svarbiausia, išskirtinė žmogaus savybė. Visa žmogų supanti tikrovė — tai objektas, kurį jis stebi, suvokia, tvarko. Žmogus, kaip dvasinės veiklos subjektas, yra laisvas. Subjekto laisvumas, aktyvumas laikomas kažkuo, kas savaime suprantama, kas duota, arba jis aiškinamas kaip aplinkos rezultatas. Bet sąmonės sugebėjimų laikymas aplinkos rezultatu vedė į užburtą ratą: visuomenės gyvenimas — sąmonės padarinys, sąmonė — visuomeninės aplinkos rezultatas.

Protas, kaip pasaulinės istorijos varomoji jėga, virsta savarankišku dalyku, laisvai sąlygojančiu istorijos eigą. Tuo tarpu gamtoje viešpatuoja materialūs procesai.

Atsiranda dvi karalystės: proto ir materijos, laisvės ir būtinumo, kurių niekas tarpusavyje nejungia.

Hegelis pirmasis atmetė nepagrįstą absoliutų laisvės ir būtinumo priešpastatymą. Laisvė, anot jo, yra tampantis dalykas, suvokimo formomis realizuojamas procesas. „Pasaulio istorija yra progresas laisvės

sąmonėje, progresas, kurį turime pažinti jo būtinume“². Bet žmonės, kurdami minties pasaulį, negali pradėti nuo tuštumos. „Veikla atitinka vidurinį terminą samprotavime, kurio vieną kraštinį narį sudaro bendrybė, idėja, tūnanti dvasios gilumoje, o kitą — išorė aplamai, daiktinė materija. Veiksmas yra vidutinis narys, kuris bendrą ir vidinį turinį įgalina suteikti daiktams“³. Veikla čia traktuojama kaip abstrakti operacija, kurioje pasireiškia idėjos ir materijos vienybė, arba, kitaip sakan, vienybė to, kas objektyvu ir subjektyvu. Tik Hegelis abstrakčiai traktuojamos veiklos tikroju subjektu laiko ne žmogų, bet objektyvizuotą idėją. Žmogus jam yra tik tos idėjos raidos momentas ir dėl to pajungtas tos raidos logikai.

Absoliutų laisvės ir būtinumo priešpastatymą atmeta ir Marksas. Tik Marksas eina nuo tikroviško subjekto prie jo objektyvizacijos istorijoje, kuri traktuojama kaip praktinės žmonių veiklos istorija, kai tuo tarpu Hegelis ėjo nuo mistifikuotos, objektyvizuotos idėjos prie abstraktaus subjekto. Marksas atskleidė tai, kas žmonių veikloje yra objektyvu, t. y., kas leidžia paaiškinti žmonių veiklos tikslus bei jų pasirinktų priemonių realizavimo pasekmes.

Apie praktiką, veiklą naujųjų laikų filosofijoje kalbama labai daug. Tik ta praktika čia dažnai traktuojama abstrakčiai, kaip veikla, kurios variklis yra protas, priežastingai nesusijęs su konkrečiu jutiminiu pasauliu. Anot Kanto, „valia, kuri gali būti apsprendžiama nepriklausomai nuo jutiminių akstinių, atseit, tik proto pateikiamų motyvų, vadinasi *laisva valia* (arbitrium liberum), o visa, kas su ja susiję kaip pagrindas arba kaip pasekmė, vadinasi *praktiniais dalykais*. Praktinė laisvė gali būti įrodyta patyrimu. Iš tikrųjų žmogaus valią apsprendžia ne tik tai, kas sužadina, t. y. tiesiogiai paveikia jutimus; suprasdami tai, kas net gana apytikriai naudinga arba žalinga, mes sugebame įveikti mūsų jutimams daromus įspūdžius; bet šie samprotavimai apie tai, kas pageidautina mūsų bendrai būsenai, t. y. kas atneša gerį ir naudą, remiasi protu. Todėl protas taip pat duoda dėsnius, kurie yra imperatyvai, t. y. objektyvūs *laisvės dėsniai*, ir nurodo, *kas turi įvykti*, nors, gal būt, niekada ir neįvyksta; tuo jie skiriasi nuo *gamtos dėsnių*, kurie kalba tik apie tai, *kas vyksta*; todėl laisvės dėsniai vadinasi taip pat praktiniais dėsniais“⁴. Praktinė veikla, traktuojama kaip protinė, stebimoji veikla, nesujungia subjekto ir realaus jutiminio pasaulio, o tik pajungia protą antjutiminiams imperatyvams.

² G. Hegelis, „Istorijos filosofijos“ įvadas (ištraukos).— „Problemos“, 1970, Nr. 1, p. 106.

³ Ten pat, p. 112.

⁴ И. Кант, Сочинения, т. 3, М., 1964, стр. 659—660.

Hegeliui išėities taškas yra veikla, jungianti subjektyvumą ir objektyvumą, bet tą veiklą jis suvokia kaip mistifikuotos idėjos saviraidos išraišką. Dėl to, nepaisant teigimo, kad jokių didelių dalykų pasaulyje neįvyksta be aistrų, objektyvus būtinumas čia įgauna fatalų pobūdį. Žmonės veikia, aistringai siekdami savo tikslų, tik ta jų veikla, sakykime, yra užprogramuota idėjoje.

Markso požiūriu, veikla yra konkreti jutiminė praktika, per kurią pasireiškia subjekto ir objekto vienybė. Veikla be objekto, kaip ir judėjimas be to, kas juda, neįmanoma. Žmonės ne pasyviai prisitaiko prie aplinkos, reaguodami į jos poveikius, bet veikia, aplinkos reiškinius verčia savo veiklos objektais. Taigi žmonių veiklą sąlygoja ne tik subjektyvūs dalykai (tikslas), bet ir objektyvūs (objektas). Marksas tas dvi žmonių veiklos puses išreiškia tokiomis dviem viena į kitą pereinančiomis priešingomis sąvokomis, kaip sudaiktinimas ir išdaiktinimas. Žmogus, veikdamas įvairius objektus, įkūnija juose savo tikslą, sudaiktina sumanytą, suteikia jiems tam tikras socialines funkcijas. O įjungdamas daiktą į socialinės veiklos sferą, išdaiktina jį. „Gamyboje objektyvizuojasi asmenybė, asmenybėje subjektyvizuojasi daiktas“⁵. Subjektas turtina save įvaldomų, įsisavinamų objektų savybėmis, tuo pačiu paversdamas jas socialinėmis, subjektyviomis. Tas subjekto ir objekto tarpusavio „prasiskverbimas“ ir verčia žiūrėti į tikrovę ne objekto forma, stebėjimo forma, bet subjektyviai, jutiminės veiklos forma⁶. Subjektyvi žmonių veikla objektyvizuojasi materialių rezultatų forma, ir kiekviena nauja karta jau randa tam tikrą prieš ją buvusios kartos sukurtą pasaulį, kuris sudaro jos veiklos prielaidas, išėities pozicijas. Vadinas, tas veiklos objektuose „sustingęs“ subjektyvumas kitai kartai yra objektyvus dalykas, su kuriuo savo veikloje jai reikia skaitytis; juo remdamasi, ji gali toliau kurti. Kitaip tariant, ir subjektyvumas, ir objektyvumas yra momentai, imanentiški žmonių veiklai, pasireiškia tos veiklos raidoje.

Nėra gatavo žmogui priešpastatyto daiktų pasaulio, kurį jis galėtų stebėti ir apmąstyti kaip savo objektą. Žmogui egzistuoja tik jo sukurtas pasaulis, o tai, kas sukurta, tampa objektyvia tolesnės veiklos sąlyga. Veikloje „pasaulis sau“, daiktų pasaulis tampa „pasauliu mums“, žmonių istorinės praktikos kūrinium. Jis nėra žmonėms kažkieno duotas, nei žmonės nėra „įmesti“ į jį kaip būtybės, kurių esmę sudaro savęs priešpastatymas tam svetimam, išoriniam pasauliui⁷.

⁵ K. Маркс и Ф. Энгельс, *Сочинения*, т. 12, М., 1958, стр. 715.

⁶ K. *Marksas ir F. Engelsas*, Rinktiniai raštai dviem tomis, t. II, p. 362.

⁷ Zr. T. M. *Jarozewski*, *Osobowość i wspólnota*, Warszawa, 1970, s. 41.

Žmogus nuolat plečia į veiklą įtraukiamų, išdaiktinamų objektų sferą, o tuo pačiu ir savo veiklos galimybes. Hegelis yra kalbėjęs apie proto klastingumą, kai tas leidžia objektams veikti pagal jų logiką, kad pasiektų norimo rezultato, o tas rezultatas galų gale apriboja pačių objektų prigimtį.

Tai, kas įvyksta dėl kokių nors priežasčių, neokantiniškai priešpastatė tam, kas įvyksta dėl žmogaus įsikišimo. Tas žmogaus įsikišimas suprantamas kaip „nepriklausomas nuo empirinio sąlygotumo valios pasireiškimas, pasirinkimas ir įvykdymas tokių tikslų, kurie būtų pakeliui į absoliutų galutinį tikslą“⁸. Valią, sugebančią kelti tikslus, jie laiko absoliučiai laisva, nuo nieko nepriklausoma. Tikslas jiems taip pat yra kažkas abstraktu, absoliučiai savarankiška.

Bet, keldamas sau tikslą, žmogus tuo tikslu ir priemonėmis jam pasiekti apriboja save. Visuomeninis žmogus ne tik pajungiamas gamtai — gamtą jis daro savo tikslų įgyvendinimo priemone. Socialinio determinizmo specifika yra ta, kad tikslas tampa viena iš žmonių veiklos priežastinės determinacijos grandžių⁹. Todėl visuomeninėje žmonių veikloje ir neįmanoma būtinumo visiškai priešpastatyti tikslingumui. Ir laisvė, ir sąlygotumas yra imanentiniai veiklos momentai. Žmogus laisvas, jis pats kuria savo istoriją, bet ta kūryba turi objektyvias savo prielaidas ir pasekmes. Laisvė — tai laisva veikla, kurią determinuoja jos tikslai ir priemonės. Kuo platesnis ir gilesnis žmogiškasis pasaulis, žmonių įvaldytoji, antrinė gamta, tuo didesnės galimybės veiklai, tuo laisvesnis žmogus. Suprasti laisvę kaip galimybę veikti visiškai nepriklausomai nuo jokių sąlygų, pagal niekieno neapspręstą projektą (kaip mano egzistencialistai), vadinasi, paversti ją dalyku be jokio turinio. Žmogus pats iš savęs nieko negalėtų sukurti, jei jo galimybės nesikeistų. Tam būtina įvaldyti gamtą. Tik įsisavinant tikrovės savybes, sudaromos naujos galimybės kūrybai¹⁰. Išplėstas iš visų priežastinių ryšių žmogus darosi visiškai bejėgis. Ž. P. Sartras, pacitavęs tą „Kapitalo“ vietą, kurioje Marksas sako, kad laisvės karalystė prasideda už tikrosios materialinės gamybos ribų (o ten pasibaigia vargo ir išorinio tikslingumo diktuojamas darbas), daro išvadą, jog ten ir marksizmui ateina galas, nes į jo vietą turi ateiti laisvės filosofija¹¹. Bet Sartras

⁸ Р. Штадлер, Хозяйство и право, т. II, Петербург, 1907, стр. 24.

⁹ Ф. Г. Умеркаев, Историческая необходимость и многообразие форм ее осуществления.— «Философские проблемы общественного развития», М., 1971, стр. 78; Г. С. Батищев, Деятельная сущность человека как философский принцип.— «Проблема человека в современной философии», М., 1969, стр. 108; Н. М. Бережной, Социальный детерминизм и научное предвидение.— «Философские науки», 1972, № 4.

¹⁰ Человек, творчество, наука, М., 1967, стр. 95.

¹¹ J.-P. Sartre, Marxismus und Existentialismus, Hamburg, 1964, S. 30—31.

nutyli tolesnę Markso mintį, kad laisvės karalystė gali suklestėti tik ant šios būtinybės karalystės pamato, tik dėl tam tikro pridedamojo darbo našumo ir didesnio gausumo tų gamybos sąlygų, kuriomis vyksta visuomenės reprodukcijos procesas¹². Tik tuo pagrindu ir tik tada, kai žmogus nėra priverstas kas valandą ir minutę rūpintis pragyvenimu, kai visuomenė pajėgia aprūpinti savo narius, atsiranda galimybės tikrai laisvai žmogaus kūrybai.

Jeigu į žmonių veiklos tikslingumą žiūrime kaip į tokį dalyką, kuris priklauso nuo tai pačiai veiklai būtinų priemonių vienokiems ar kito-kiems rezultatams pasiekti, tai atkrinta reikalas visuomenės raidos tyri-me priešpastatyti determinizmo ir teleologijos principus.

Bet, net ir pripažindamos istorinio proceso priežastinį sąlygotumą, kai kurios filosofijos teorijos neigia istorijos dėsnius: jos tvirtina, kad istoriniai įvykiai yra individualūs, nepakartojami. Pavyzdžiui, neokant-ininkai mano, kad gamtos procesai pasikartoja ar net galimi pakartoti eksperimentinėse situacijose, tuo tarpu istorijoje šito nėra. „... Vien-kartinės ir individualios priežastinės eilės sąvoka panaikina galimybę išreikšti ją gamtos dėsnių sąvokų pagalba“¹³. Gamtos mokslai suformu-uoja besąlygiškus bendrus teiginius apie priežasties ir efekto ryšį, ir jie daro prielaidą, kad ta pati priežastis kiekvieną kartą sukelia tą patį veiksmą. Tuo tarpu istorija, kurianti ne bendras, bet individualizuotas sąvokas, to padaryti negali.

Vadinamoji Badeno neokantininkų mokykla (V. Vindelbandas, H. Ri-kertas) grįžta prie Kanto dualizmo ir išskiria generalizuojančius (nomo-tetinius) mokslus, paremtus determinizmo principu, ir individualizuo-jančius (kultūros, ideografinius) mokslus, paremtus vertybėmis. Gene-ralizuojantis metodas, pagal kurį reiškiniai pajungiami bendroms sąvo-koms, nutolina mus nuo tikrovės: į gamtamokslinių sąvokų turinį ne-įtina nieko, kas būtų individualu, įžiūrima, vadinasi, nieko tikra¹⁴. „Ten, kur tikrovė turi būti suvokta su jos individualumu, ypatingumu (Besonderheit), beprasmiška pajungti ją bendriems dėsniams arba nu-statinėti istorinius dėsnius, kurie, kaip mes žinome, yra ne kas kita, kaip tokios bendros sąvokos, kurioms būdingas besąlyginis būtinu-mas“¹⁵. Rikertas mano, kad, mokslų skirtingumas priklauso nuo metodo skirtingumo: „teleologiniu istorinio metodo momentu paaiškinama, kad dvasinis gyvenimas kitaip ir artimiau santykiauja su istorijos mokslu,

¹² K. *Marksas*, Kapitalas, t. III, V., 1959, p. 744—745.

¹³ T. *Риккерт*, Границы естественно-научного образования понятий, Петербург, 1903, стр. 353.

¹⁴ Ten pat, p. 208.

¹⁵ Ten pat, p. 225.

negu kūniškoji būtis"¹⁶. Teigdamas, kad generalizuojantieji mokslai, bendros sąvokos nutolina mus nuo tikrovės, Rikertas faktiškai neigia gamtos mokslų pažintinį vaidmenį. Tikraisiais mokslais čia tampa individualizuojantieji mokslai, kurie duoda konkretų vaizdą, nes istorinio įvykio esmę sudaro jo individualumas, nepakartojamumas. Priešpastatydamas individualybę bendrybei, neigdamas bendrybės pažintinį vaidmenį, palikdamas istorijos mokslams teleologinį metodą, Rikertas istorijos filosofiją paverčia vertybių teorija. O norėdamas paaiškinti, iš kur subjektas gauna tas visuotinai reikšmingas vertybes, jis nueina į virš-individualinio subjekto, transcendentinio tiesos vertingumo ir panašias sritis.

Nepakartojamus istorinius įvykius priešpastatyti gamtos procesams nėra pagrindo. Gamtos procesai yra tiek pat individualūs ir niekad nepasikartojantys. Sakysime, pavasaris kasmet pakeičia žiemą, bet jis niekada nebūna toks pat. Dėsnių pripažinimu neteigiama, kad gali kartotis visiškai tie patys reiškiniai ar procesai, o tik tvirtinama, kad gali būti nustatyta tai, kas bendra, ką pasikartoja individualiuose reiškiniuose ar procesuose. Bendrybės ir atskirybės tyrinėjimai neatskiriama susiję. Dialektiniu požiūriu bendrybės ir atskirybės aspektai rodo reiškinio vystymosi tendenciją. Kintąs reiškinys turi nepakartojamumo momentą. Jis negali su kuo nors kitu visiškai sutapti. Bet bendrų sąlygų atžvilgiu reiškinys yra pastovus ir turi kai ką bendro su kitais tomis pačiomis sąlygomis egzistuojančiais reiškiniais. Praktinėje veikloje žmogus veikia gamtą kaip visumą. Jo elgseną lemia žinojimas, kad tam tikros aplinkybės sąlygoja atitinkamus reiškinius. Taigi bendrybės nustatymas visiškai nepaneigia individualybės buvimo, o visuomeninio proceso objektyvaus sąlygotumo nustatymas nepaneigia tos reikšmės, kurią turi atskiras istorinis įvykis ar individo veikla.

Su stebimąja metodologija, fatalistiniu objektyvizmu neretai galima susidurti darbuose, keliančiuose ir sprendžiančiuose objektyvaus būtinumo ir laisvės istorijoje problema. Jau tokiuose formulavimuose, kaip antai: „objektyvus būtinumas ir tikslinga žmonių veikla“, „visuomenės vystymosi dėsnių panaudojimas“, „praktinio objektyvių dėsnių panaudojimo formos“, „objektyvių dėsnių ir subjektyvios veiklos dialektika“ ir panašiai, slypi dėsnių ir veiklos dualizmo galimybė. Dėsniai iškeliami už veiklos ir padaromi savarankiška realybe. Tas pats trūkumas sutinkamas ir objektyvumo apibrėžimuose: objektyviu reiškiniu laikomas tas, kuris nepriklauso nuo žmonių sąmonės. Bet juk žmonės patys kuria savo istoriją. Todėl kyla prieštaravimas: visuomenė vystosi

¹⁶ Ten pat, p. 469.

pagal objektyvius, t. y. nuo žmonių valios nepriklausomus dėsnius, bet tai nereiškia, kad žmonės yra bejėgiai: jie patys kuria savo istoriją, liaudies masės — lemiamoji visuomenės vystymosi jėga ir t. t.¹⁷ Tačiau tokiu būdu problema neišsprendžiama — ji netgi neiškeliama. Tokiame požiūryje slypi senojo materializmo idėja, kad veikla ir objektas absoliučiai nesusiję vienas su kitu. Pagal senąją logiką materija ir pažinimas yra turinys ir forma, du mechaniniai visumos komponentai. Daiktas lieka visiškai anapusiškas mąstymui, mąstymas, net santykiaudamas su daiktu, neišeina iš savo paties ribų¹⁸. Žmonių veiklos subjektyvioji pusė ir objektai, pajungti būtiniems priežastiniams ryšiams, atsiduria šalia. Taip kyla veiklos ir objektyvaus būtinumo dualizmas.

Bet, jeigu į žmonių veiklą žiūrėsime kaip į objekto ir subjekto sąveiką, joje subjektyvu bus tai, kas priklauso nuo subjekto, objektyvu — kas priklauso nuo objekto¹⁹. Objektyvios veiklos sąlygos, kaip anksčiau gyvenusių kartų veiklos objektyviosios pasekmės, apskritai yra subjektyvios žmonių veiklos rezultatas, todėl objektyvus būtinumas negali turėti fatalaus pobūdžio, jo negalima iškelti už žmonių veiklos kaip kažko, kas būtų absoliučiai savarankiška, nepriklausoma nuo žmonių. Objektyvaus būtinumo istorijoje pripažinimas reiškia ne tai, kad konstatuojamas dėsningumas, nepriklausomas nuo žmonių valios ir sąmonės sąlygų, bet, kad yra galima pozityvi analizė tų materialių sąlygų, kurios apsprendžia dėsnio, kaip tam tikro būtino visuomeninės veiklos santykio, turinį. „Būtinumas, kurį išreiškia objektyvus visuomenės vystymosi dėsnis, visada yra tam tikros rūšies ir būdo visuomeninės veiklos žmonių aktyvumo būtinumas“²⁰.

Dėsnio mistifikavimas, fetišizavimas, aišku, turi savo priežastis. Visuomenę sudaro individai, visuomeninė veikla — individų veikla. Individai veikdami mato, kad jų pastangoms ir siekiams nenumatytos kliūtys dažnai užkerta kelią arba taip juos pakeičia, jog gaunami tokie rezultatai, kokių niekas nesitikėjo. Tada atrodo, kad yra jėgos virš jų, kad dėsniai yra nepriklausomi nuo jų valios ir veiklos. Tačiau netgi ir tokiu atveju negalima daryti išvados, kad nuo žmogaus niekas nepriklauso. Jei individą laikysime lygiu nuliui, tai ir individų suma bus lygi nuliui. Pasikartojantys, būtini žmonių visuomeninės veiklos ryšiai atrodo svetima. Išorinė jėga tikrai tomis sąlygomis, kai tos veiklos pro-

¹⁷ *Žr. Н. Бронский и А. Кесарев, Объективный и субъективный факторы истории, Челябинск, 1963.*

¹⁸ *Г. Гегель, Сочинения, т. V, М., 1957, стр. 21.*

¹⁹ *Žr. G. Koch, Gesetzmässigkeit und Praxis, Berlin, 1968, S. 24.*

²⁰ *G. Koch, Die Marxsche Analyse der Ökonomischen Gesetze im „Kapital“ und ihre Bedeutung für den Sozialismus. — „Der Gesetzesbegriff in der Philosophie und den Einzelwissenschaften“, Berlin, 1968, S. 322—323.*

duktai yra susvetimėję. Bet, kaip beatrodytų, jie yra žmonių veiklos produktai, tikslingos, sąmoningos žmonių veiklos produktai. Žmonės kuria savo pasaulį, savo istoriją ir tuo, ką jie sukūrė, apsprendžia savo veiklos galimybes. O tuo pačiu jie duoda pagrindą tolesnei veiklai, kūrybai.